

FORMAREA OPINIEI PUBLICE DESPRE ROMI ÎN PRESA DIN RSSM (ANII '60–'70 AI SEC. XX)

<https://doi.org/10.52603/rec.2021.29.07>

Rezumat

Formarea opiniei publice despre romi în presa din RSSM (anii '60–'70 ai sec. XX)

În acest articol autorul încearcă să arate modul în care opinia publică despre romi s-a format pe paginile presei republicane din anii '60 și '70 ai secolului XX. Se știe că prin mass-media în anii '60–'70 s-a realizat propaganda unui set de atitudini politice relevante pentru societatea sovietică. În același timp, mass-media, în special presa, aveau anumite orientări ideologice pentru prezentarea informațiilor. Conținutul acestor informații a vizat nu numai reflectarea selectivă a realității socio-culturale, ci și crearea prin intermediul culturii a unei imagini ideale a unei persoane noi și a unor noi relații sociale, convenabile pentru sistemul politic. În articol vom încerca să arătăm „prezența” romilor și problemele acestora, reflectate în presa republicană a Moldovei în anii '60–'70 ai secolului XX. De fapt, este vorba despre modul în care un întreg bloc de probleme sociale a fost atins și rezolvat în paginile periodice, în timp ce interesele populației rome care locuiau în republică nu erau luate în considerare separat. În cadrul acestui studiu, s-a încercat formularea unei ipoteze legate de măsura în care „problema romilor”, așa cum este prezentată astăzi în întreaga lume, a fost inclusă într-o serie de probleme naționale care trebuie abordate.

Cuvinte-cheie: presa republicană, „problema romilor”, epoca sovietică, reflectarea evenimentelor culturale, identitatea romilor.

Резюме

Формирование общественного мнения о цыганах в прессе МССР ('60–'70-е гг. XX в.)

В настоящей статье предпринимается попытка показать, как формировалось общественное мнение о ромах на страницах республиканской прессы в '60–'70-е гг. XX в. Известно, что через средства массовой информации (СМИ) в указанный период осуществлялась пропаганда актуального для советского общества набора политических установок. При этом СМИ, в частности пресса, имели определенные идеологические установки подачи информации. Содержание этой информации было направлено не только на выборочное отражение социокультурной реальности, но и на создание средствами культуры идеального образа нового человека и новых социальных отношений, удобных политической системе. В статье мы попытаемся показать «присутствие» цыган/ромов и их проблемы, отраженные в республиканской прессе Молдовы 60–70-х гг. XX в. Речь идет, собственно, о том, как на страницах периодической печати затрагивался и решался целый блок социальных проблем, в то время как интересы цыганского населения, проживающего на территории республики, не рассматривались отдельно.

В рамках данного исследования сделана попытка сформулировать гипотезу, связанную с тем, в какой степени «цыганский вопрос», как его ставят сегодня во всем мире, был включен в ряд решаемых национальных проблем.

Ключевые слова: республиканская пресса, «цыганский вопрос», советский период, отражение культурных событий, ромская идентичность.

Summary

The formation of public opinion about the Roma on the press of the Soviet Socialist Republic of Moldova (60s–70s of the XX century)

This article attempts to show how public opinion about Roma was formed on the pages of the republican press in the 60s and 70s of the XX century. It is known that a set of political attitudes relevant to Soviet society was propagated through the media in the 60s and 70s. At the same time, the media, the press in particular, had certain ideological guidelines for presenting information. The content of this information was aimed not only at selective reflection of socio-cultural reality, but also at creating by means of culture an ideal image of a new person and new social relations, convenient for the political system. In the present article, we will try to show the “presence” of Roma and their problems, reflected in the republican press of Moldova in the 60s–70s of the XX century. In fact, it is about how a whole block of social problems was touch upon and solved in the periodicals, while the interests of the Roma population, living in the republic, were not considered separately. Within the framework of this study, an attempt was made to formulate a hypothesis related to the extent to which the “Roma issue”, as it is presented today all over the world, has been included in a number of national issues that need to be addressed.

Key words: the republican press, the “Roma issue”, the Soviet era, the reflection of cultural events, the Roma identity.

Ca urmare a analizei conținutului blocului tematic „Romii/țigani din Moldova în perioada sovietică” pe baza materialelor presei republicane din anii '60–'70 ai secolului XX, au fost identificate și sistematizate circa 60 de articole, interviuri și rapoarte. Materialul colectat și analizat, care a fost publicat în periodicele locale timp de două decenii, a demonstrat că, începând din a doua jumătate a anilor '50 a secolului XX, presa sovietică urma anumite canoane stabilite la nivel statal: în primul rând, se observă o orientare către un anumit public – regional, social, profesional, de gen etc.

La Chișinău, de rând cu presa centrală – ziarul „Moldova socialistă”, existau ziare pentru comunitatea rurală – „Viața satului”, pentru publicul larg – revista „Moldova”, pentru artiști și intelectualitate – „Cultura” („Cultura Moldovei”), „Literatura și arta”, reviste – „Nistru”, „Codru”, pentru tineret – „Tinerimea Moldovei”, pentru femei – „Femeia Moldovei”, pentru locuitorii capitalei – „Chișinău. Gazeta de seară” și altele.

Fiind ghidați de faptul că în presa republicană moldovenească din anii '60 și '70, ca regulă, se evita accentuarea apartenenței etnice a minorităților naționale, ce ar putea ridica o serie de întrebări despre limba maternă, cultura națională, formarea etnică, dreptul la sedere etc., am inclus în volumul cercetărilor materiale legate de obiceiurile și tradițiile romilor/țigănilor, reflectate în cultură.

Se știe că în republica noastră, ca și în întreg spațiul sovietic, prin mass-media în anii '60-'70, s-a realizat propaganda unui set de ideologeme, atitudini politice și valori relevante pentru societatea sovietică. În același timp, mass-media, în special presa, aveau anumite orientări ideologice pentru prezentarea informațiilor. Conținutul acestor informații a vizat nu numai reflectarea selectivă a realității socioculturale, ci și crearea, prin intermediul culturii, a unei imagini ideale a unei persoane noi și a unor noi relații sociale¹.

Astăzi, comunitatea romilor continuă să se confrunte cu mari provocări. Pe de o parte, stereotipurile omniprezente în privința lor nu le permit să se integreze în societatea modernă, întrucât aceasta, transformându-se în timp, acceptă cu greu persoanele cărora li se atribuie un întreg bloc de definiții și caracteristici negative.

Pe de altă parte, comunitatea romilor percepe actul de integrare ca o încercare de asimilare, distrugere a fundamentelor de bază ale culturii, modului de viață și, cel mai important, romanipé (spiritul romului/țigănilui), pe care au reușit să le păstreze timp de secole.

În acest articol vom încerca să arătăm „prezența” romilor/țigănilor și problemele acestora în presa republicană a Moldovei în anii '60-'70, să elucidăm cum era rezolvată „problema romilor/țigănilor” în Moldova în epoca sovietică și dacă ea exista, ca atare. De asemenea, vom încerca să arătăm procesul de formare a stereotipurilor etnice în societatea sovietică, în perioada de la sfârșitul „dezghețului” / începutul „stagnării”, și modul în care acest lucru s-a reflectat în presa republicană în timpul a două decenii „sovietice”, dezvăluind, în cele din urmă, mecanismele formării acestor stereotipuri.

Metodele de cercetare utilizate pentru problemele enunțate se combină între ele, aparținând unor discipline de bază precum istoria, etnologia și jurnalismul. Analiza conținutului publicațiilor pe un anu-

mit subiect oferă o abordare istorică și logică. În afara contextului istoric și a analizei tiparelor anumitor evenimente istorice, problema studiată nu poate avea o argumentare logică.

În același timp, pentru a identifica dinamica publicațiilor pe tema romilor/țigănilor, era necesar să ne bazăm pe principiile analizei cantitative și calitative, care presupun, chiar și într-o formă simplificată, folosirea metodelor de analiză a conținutului. Este bine cunoscut faptul că baza analizei conținutului este frecvența aparițiilor unor componente în matricea de informații analizată². În cazul nostru, o astfel de componentă a fost cuvântul „țigan” (deci cuvântul „rom” atunci nu se folosea) și toate derivările sale lexicale și semantice.

În cadrul acestui studiu, s-a încercat formularea unei ipoteze legate de măsura în care „problema romilor”, așa cum este prezentată astăzi în întreaga lume, a fost inclusă într-o serie de probleme naționale abordate. Ideea este, de fapt, că, în ciuda faptului că un bloc întreg de probleme sociale a fost atins și soluționat în periodice, interesele populației rome de pe teritoriul republicii nu au fost niciodată luate în considerare separat. Mai mult, nu a existat nicio confirmare a șederii romilor/țigănilor în perioada sovietică pe teritoriul Moldovei în presă oficială.

În familia numeroasă a popoarelor din fosta Uniune Sovietică existau așa-numitele „popoare mici” care erau percepute cu o anumită cantitate de ironie: chukchi și țigani. La acea vreme, majoritatea bancurilor pe seama etniilor erau asociate cu ei. Aceste popoare aveau un habitat foarte vast pe teritoriul Uniunii Sovietice. Ambelor popoare, la o anumită etapă istorică, li s-a recunoscut scrierea (pe baza alfabetului chirilic). Totuși, aceste popoare nu au simțit o atenție și un interes deosebit din partea statului față de problemele lor. Dacă țigani iși cinstesc bătrânii, își respectă părinții vârstnici, atunci la chukchi, așa cum scrie în cartea sa „Воскресшее племя (Tribul înviat)” V. G. Bogoraz-Tan, există tradiția autoizolării voluntare a bătrânilor sau a celor neputincioși³.

Desigur, stereotipurile care s-au format de-a lungul secolelor au jucat un rol semnificativ în modelarea ideilor despre anumite popoare din fosta Uniune Sovietică. Presa oficială, atât centrală, cât și cea regională, nu ar fi putut și nu ar fi trebuit să reflecte aceste stereotipuri. Fiecare număr care urma să fie publicat era supus unei cenzuri stricte. Totul a funcționat pentru a crea o imagine a armoniei și prosperității generale, mai ales în problema națională.

În îndepărtații ani '60 etnonimele găgăuzi, bulgari, evrei, țigani erau interzise tacit în presa oficială. Cu toate acestea, așa cum vom vedea mai târziu, utilizarea acestor etnonime a fost permisă în presa sovietică numai în texte cu caracter cultural și artistic.

În epoca sovietică, în anii '60, în ciuda politicii de izolare și tăcere informațională totală cu privire la „problema națională”, în Moldova au fost publicate ziare socio-politice precum: „Moldova socialistă” («Социалистическая Молдавия» din 1924), „Viața Satului” («Сельская жизнь» din 1945), „Tinerimea Moldovei” («Молодежь Молдавии» din 1928), săptămânalul „Cultura” («Культура» din 1954), precum și „Moldova sovietică” («Советская Молдавия» din 1925), „Tineretul Moldovei” (din 1940) și altele. Pe lângă acestea, au fost publicate și reviste socio-politice, literare, științifice, tehnice, pentru tineret, pentru femei, satirice, printre care: «Днестр» (Nistru) din 1957 până în 1962, „Nistru” (din 1963), „Femeia Moldovei” («Женщина Молдавии» din 1951), „Moldova” (din 1966), „Codri” (din 1948) etc.

Perioada anilor '60–'70 în URSS⁴ se caracterizează, în primul rând, prin faptul că se forma o nouă comunitate istorică „poporul sovietic”⁵. Cu toate acestea, a existat o creștere a contradicțiilor între centru și republici, iar mișcările naționale au început să apară⁶.

Este cunoscut că în Constituția URSS din 1977, minoritățile naționale și grupurile naționale nici măcar nu au fost menționate. Mai mult, cu orice cea mai mică manifestare a naționalismului, demonstrarea identității etnice, indiferent de etnie sau grup etnic, autoritățile sovietice luptau metodic și pedepseau aspru.

Singura sferă în care era „permis” să se demonstreze apartenența la unul sau altul grup etnic era Cultura. În domeniul culturii sub semnul „prieteniei popoarelor” a avut loc popularizarea și vizualizarea realizărilor în domeniul creativității literare, dansului, teatrului, cinematografului și cântecului.

Formarea conceptului despre romi în perioada sovietică, în special în anii '60–'70, s-a realizat în două direcții principale. Una dintre ele, cea romantică, datează de pe vremea scrierii de către A. Pușkin a poemului „Țigani” (1824). Fără să ne oprim asupra „temei țigănești” din opera lui A. Pușkin, care depășește sfera acestui studiu, subliniem doar că ultimul poem romantic al poetului a pus bazele unei percepții romantizate a țiganilor în secolele ce au urmat. Datorită poeziei lui Pușkin și a descrierii geniale a personajelor principale, țigani au rămas să fie văzuți ca simbol al unei vieți pline de libertate și romantism. În săși romii/țigani, în ciuda numeroaselor inexactități comise de marele poet rus în descrierea cutumelor lor, au iertat poetul în schimbul celei rezonanțe culturale strălucitoare și puternice care a trezit conștiința creativă, oferind lumii capodopere de creativitate muzicală, literară și cinematografică. În 1892 S. Rahmaninov a scris prima sa operă „Aleko” pe baza subiectului poemului. În 1835, George Borrow a tradus în engleză cântecul Zemfirei „Soț bătrân, soț temut...”. În ju-

rul acestei romanțe, pe care Pușkin a numit-o mai întâi „Cântec moldovenesc”, iar apoi „Șalul negru”, în perioada sovietică s-au desfășurat dezbateri științifice în rândul cercetătorilor și folcloristilor pușkiniști. Potrivit mărturiei contemporanilor, notează E. M. Dvoicenko-Markova, „poetul a auzit acest cântec într-una din cărciume la Chișinău, cântat de slujitoarea moldoveancă Mariula. <...> Însă, Pușkin putea auzi «Șalul negru» interpretat de orchestrele țigănești în casele boierilor moldoveni” (Двойченко-Маркова 1979: 86-87). Această versiune, conform opiniei lui L. I. Curuci, era susținută de memoristul I. P. Liprandi (mai târziu de A. I. Yațimirsky, E. Gane) (Куруч 2013: 35).

În acest sens, L. I. Curuci în compilația sa „Articole despre Pușkin” exprimă un gând interesant: „Pușkinistul B. A. Trubețkoy crede că la baza acestei romanțe a marelui poet rus se află o sursă populară moldovenească care nu a fost încă găsită (Куруч: 218-219). Iar acestei opinii i se poate opune același argument: nicăieri în cântecele moldovenești nu apare imaginea unui șal, nici negru, nici roșu, nici oricare altul. Prin urmare, se poate presupune, la fel ca Trubețkoy, că sursa model ar putea proveni din folclorul altor popoare care locuiesc în preajmă” (Куруч 2013: 35).

Cercetătorul consideră că „Șalul (șalinca), basmaua se găsește în folclorul țiganilor căldărari, de exemplu, în cântecele „Платок шелковый вынула (A scos basmaua de mătase)”, „Nu mă iubește draga mea (He любит меня милая)” (Образцы... 1981: 113). Despre obiceiul țigănesc de a dărui miresei la nuntă un șal negru cu margine roșie – basmas, lui Curuci i-a spus colecționarul folclorului țigănesc G. V. Kantea (Куруч 2013: 36).

Eroii lui Pușkin s-au înrădăcinat puternic în cultura mondială, încât numele Zemfira, Aleko, au devenit nume comune. Astfel, în materialele pe marginea spectacolelor de amatori prin sate, la care participau și artiști țigani, autorii numesc cântărețele țigance „moștenitoare a Zemfirei” (Bulat 1965), (Jeglova 1965).

Indirect, însă tema „Țigani”-lor în perioada anilor '60–'70, pe paginile presei republicane a fost cel mai adesea asociată cu repertoriul Teatrului de Operă și Balet de la Chișinău, pe scena căruia au fost puse în scenă spectacole, ale căror eroi erau țigani: „Carmen” de G. Bizet (18.02.1961), „Voievodul țiganilor” de J. Strauss (29.03. 1963), „Eroica baladă (Domnica) de A. Stârcea (14.02.1970), „Aleko” de S. Rahmaninov (01.04.1973), „Glira” de Gh. Neaga (26.04.1974) (Dănilă 2005: 271-276; Koroliova 1971: 151-154).

Altă confirmare strălucită a formării imaginii despre țigani/romi în presa moldovenească din perioada sovietică poate servi o serie de articole dedicate graficii lui Ilia Bogdesco, care pictează țigani lui A. Puș-

kin (Răutu 1964; Vrabie 1974). Expozițiile, în care spectatorul se putea familiariza cu seria grafică „Țigani”, au trezit un interes deosebit (Zbârciog 1974).

În 1958, publicul moldovenesc a comemorat 100 de ani de la moartea celebrului Barbu Lăutaru (1780–1858) (Samoilov 1958; Cozma 1958). Acest eveniment nu putea să nu provoace o sporire a interesului pentru această personalitate legendară, despre care toți scriau atunci, în perioada sovietică. Folcloriști și muzicologi, inclusiv Gr. Botezatu, au dedicat studii ale istoriei lăutarilor și analizei operei lor (Botezatu 1965). Poeții, inclusiv Gheorghe Ciocoi, își dedică poeziile lui Barbu Lăutaru (Ciocoi 1965). Ziarul „Cultura” din 1969 publică opera lui Dumitru Matcovschi „Bătrânul lăutar” (Matcovschi 1969). În revista „Moldova” Emil Loteanu își încearcă pana la scris, oferind cititorului în 1970 „Povestea Lăutarului” (Loteanu 1970; Loteanu 1971). Ca despre descendent al lăutarilor, presa scrie despre compozitorul Gheorghe Neaga (Столяр 1972). În 1974 a apărut în presă un nou subiect legat de opera sa – premiera operei „Gli-ri” pe scena Operei din Chișinău, despre care a scris și autorul acestui articol. Jurnaliștii au scris despre legendara întâlnire a lui Barbu Lăutaru cu Ferenc Liszt (Чельшев 1977).

Presa republicană a scris deseori despre așa-numiții „descendenți ai lăutarilor”, muzicieni amatori din mediul rural care au moștenit meșteșugul muzical de la strămoși și, de fapt, continuă tradițiile lăutarilor, familiarizând cititorul cu istoria vieții lor (Bazatin 1971; Dumitraș 1972; Budeanu 1979).

Tema lăutarilor, muzicieni din familii de țigani, reflectată în presa republicană în epoca sovietică, a fost pe deplin corelată cu sarcinile și obiectivele de a construi omul nou, preocupat de creația muzicală în timpul liber. Lăutarii au fost, așa cum am menționat mai sus, artiștii amatori ai ansamblurilor și tarafurilor nou-create, care, de-a lungul timpului, au încercat să păstreze trăsăturile originale ale artei lăutarilor.

În această perioadă, în 1970, pe baza ansamblului folcloric „Mugurel”, apărut în 1961, a fost creat ansamblul de muzică populară al Societății Filarmonice de Stat din Moldova „Lăutarii” (director artistic al ansamblului – Nicolae Botgros). Numele ansamblului a fost dat în cinstea lăutarilor, cântăreți tradiționali moldovenești.

O altă temă „țigănească”, care a servit drept impuls pentru apariția multor alte evenimente literare, dramatice și teatrale asociate cu aceasta, a fost apariția în 1960 a cărții lui A.V. Kalinin „Țiganul”. Cărând, în 1967, a urmat prima adaptare cinematografică a cărții (cu E. Matveev în rolul principal). Cea de-a doua adaptare a filmului, de astă dată cu M. Volontir în rolul principal, a fost lansată în 1979. În ciuda faptului că Anatolii Kalinin nu înțelegea cu adevărat

dificultățile vieții țiganilor, descriind-o superficial, potrivit cercetătorului rus Nikolai Bessonov, cea parte a cărții care se referea la realitățile perioadei post-belice a fost scrisă cu o profundă cunoaștere a vieții (Бессонов 2010: 337).

Cartea „Țiganul” de A. Kalinin a fost reprodusă nu numai în cinematografie, ci și în dramaturgie. Pe baza sa, au fost scrise piese de teatru, unul dintre primele spectacole teatrale „Țiganul” a fost pus în scenă de teatrul din Rostov, rolul lui Budulai fiind jucat de artistul poporului din Rusia Nikolai Provotorov, care, în epoca sovietică, lucra în mai multe teatre.

În 1966, Teatrul Regional din Luhansk a întreprins un turneu la Chișinău cu producția „Țiganul”, N. Provotorov fiind în rolul principal (Хейстреп 1966). Iar în 1968 N. Provotorov este actor al Teatrului rus moldovenesc „A. Cehov”⁷.

În perioada sovietică, scena teatrului de la Chișinău nu doar a pus în scenă spectacole cu țigani ca personaje principale, ci a primit adesea în turneu teatre de dramă ucrainene și rusești cu spectacole pe temă țigănească. Am scris deja despre o astfel de piesă – „Țiganca Aza” de Staritsky în una din lucrările noastre (Procop 2020: 228-236).

În același timp, în republică, pe scena teatrelor de amatori, se încearcă portretizarea țiganilor reali, așa cum au făcut actorii amatori din Călărași în piesa lui K. Stefansky „Дай погадаю” (Lasă-mă să-ți ghicesc) (Amatorii... 1965). Și aceasta este manifestarea percepției realiste a romilor, reflectată în conștiința publică.

În această perioadă, din 1972 până în 1979, presa republicană a scris și despre creația și spectacolele Ansamblului țiganilor din Moldova (director artistic Leonid Cerepovskiyi)⁸. Până la înființarea ansamblului, multe grupuri de dansatori amatori din Moldova, inclusiv „Prietenia”, „Vântuleț”, „Miorița”, precum și ansamblul de dans popular „Joc”, au inclus în repertoriul lor spectacole de dans precum „Țigăneasca”, „Dansul țiganilor basarabeni”, „Țigăneasca de șatră” etc. Din ce în ce mai mult spectacolul dansului țigănesc al ansamblului „Joc” este asociat în presă cu soliștii Eudochia Negru (Belicov 1972) și Pavel Andreicenko (Mircea 1969). Ansamblul „Joc” în acești ani a efectuat mai multe turnee în străinătate, după cum a remarcat presa republicană, iar dansul țigănesc interpretat de solista Eudochia Negru a provocat publicului emoții puternice („Joc”... 1965).

Astăzi știm că Pavel Andreicenko, artist al poporului din RSSM, solist al ansamblului „Joc” (Mircea 1971), și mai apoi „Flueraș”, a avut o activitate publică intensă pentru a păstra patrimoniul cultural al romilor din Moldova (Стрымбану 1965; Михалева 1966; Dansul... 1965).

Dintre dansurile colectate în diverse zone fol-

clorice în 1960, apoi prelucrate și puse în scenă de V. Curbet, director artistic al ansamblului „Joc”, inițial se interpreta „Ilăul” – dans țigănesc de la Edineț și Soroca (în coregrafia lui Vladimir Curbet, aranjament muzical – Alexandra Kaminețki). Printre soliști se număra Pavel Andreicenko, Vasile Munteanu și Valeriu Călin.

În cartea sa, V. Curbet scrie că în timpul unui turneu din 1963 în Republica Democrată Germană (RDG), în palatul din Karl-Marx-Stadt, printre dansurile prezentate de ansamblu, cele ce au stârnit admirația publicului și au provocat chemări la bis, a fost și dansul țigănesc „Ilăul”. Același lucru s-a întâmplat la concertul final al Deceniului de Artă Moldovenească de la Tallinn (Estonia). Dansul țiganilor interpretat de ansamblul „Joc” a fost redenumit „Dansul țiganilor” (turnee în Australia și Noua Zeelandă), „Suita de dansuri țigănești” (turnee în India), „Suita țiganilor” (Curbet 2005: 27-28, 37, 41, 126, 185). Esența a rămas aceeași: dansul țiganilor a fascinat spectatorul prin expresia și originile folclorice (Un dans... 1968). Farmecul său a fost atât de puternic încât multe grupuri de amatori, inclusiv „Prietenia” (Aculov 1971), „Vântuleț” (Марфин 1972), „Veselia”, „Tineretea”, „Struguraș” și altele, au inclus dansul țigănesc în repertoriul lor sub diferite nume: „Țigăneasca”, „Țigăneasca de șatră”, „Suita de dans a țiganilor moldovenești”, „Dansul țiganilor basarabeni” (Королева 1989: 116, 126, 136-140, 146, 154).

Cu toate acestea, rare și străine pentru acea perioadă și, prin urmare, deosebit de valoroase astăzi, în opinia noastră, considerăm materialele dedicate oamenilor de rând care, de exemplu, fiind angajați în spectacole de amatori, evoluau prin cluburi cu ocazia unor sărbători speciale și a căror etnie în presă era determinată de semne etno-locale ca „din mahalaua⁹ țiganilor”. Așa se întâmplă atunci când în articol scria: „Jana Gruia trăiește în Mahalaua țiganilor din Soroca. Lucrează la fabrica de confecții nr. 4 din oraș și e pasionată de muzică. Poate fi văzută zilnic la club unde sub conducerea învățătorului de muzică Fiodor își perfecționează măestră interpretativă” (Foto Gri-gore Savițchii)¹⁰.

Un loc special în blocul tematic al presei republicane l-au ocupat materialele dedicate Mariei Drăgan (1947–1986), interpretă a cântecului popular moldovenesc, solistă a ansamblului „Mugurel”¹¹ și „Fluieraș”, a cărei origine etnică încă se discută (Duminica 2007: 12).

Așa cum s-a arătat mai sus, calea creativă a actorilor și soliștilor de origine romă a fost adesea reflectată în materialele publicate în paginile presei republicane, precum și soarta creativă a celor care, prin natura activităților lor, s-au intersectat cu cultura romilor. Ca exemplu de astfel de interferențe culturale poate ser-

vi soarta creativă a Mariei Balan, care a jucat mai mulți ani în teatrul „Romen” din Moscova (Magula 1968).

Fiecare dintre subiectele de mai sus, reflectate în presa republicană în perioada anilor 1960–1970, poate servi drept sursă pentru scrierea schițelor biografice individuale dedicate vieții și operei acestor oameni creativi.

Rezumând, observăm că actorii și muzicienii de origine romă/țigănească, despre care nu se obișnuia să se vorbească, au contribuit la crearea tezaurului cultural comun al oamenilor care trăiesc între Prut și Nistru, gloria și succesul acestuia.

Reprezentările etnice ale romilor/țiganilor ca eroi romantici, oameni pasionați de libertate, edificate de cinematografia sovietică, au semănat în mintea oamenilor care trăiau în perioada sovietică o imagine pozitivă a unor oameni buni la suflet, veseli și glumeți. Nimeni nu se certa cu romii, dar nici să se înrudească nu se grăbea. O astfel de decizie a fost luată într-o familie tradițional țărănească a lui Arion Caraman, opunându-se sentimentului dragostei dintre fiica lor Ileana și țigănașul Micandru. Ziarul „Cultura” a relatat faptul, după ce a publicat capitole din romanul „Третьи петухи (La cântatul cucoșilor)” de Ana Lupan, ilustrat de Igor Vieru (Lupan 1965).

Dacă în contextul anterior, eroii romanului „La cântatul cucoșilor,” al Anei Lupan sunt inventați și sunt o figură a imaginației scriitoarei, atunci în schița lui R. Ravdin și E. Hmelcovskaia, publicată în același ziar „Cultura”, sub titlul „Stea asupra șatrei”, se vorbește despre modul în care romii, împreună cu oamenii muncii de alte naționalități, participă la construirea societății socialiste (Hmelcovskaia 1967). Și probabil această schiță s-ar fi pierdut printre multe alte, scrise din poziții ideologice și în cadrul ordinii sociale cunoscute de noi, dacă nu ar fi fost personajul principal Andrei Semenovici Taranov, care s-a născut din țigani servi la sfârșitul secolului al XIX-lea în Basarabia, în șatră. Schița a fost inclusă ulterior în cartea lui R. Ravdin și E. Hmelcovskaia intitulată «Дети одной матери-Земли» („Copiii aceleași mame – Pământ”), publicată un an mai târziu (Chișinău, 1968) și care a povestit și despre alte etnii și grupuri etnice din republică.

Andrei Taranov este un reprezentant al primei generații de intelectuali romi din perioada sovietică, care, după revoluție, a participat activ la construirea unui nou sistem, uitând modul de viață patriarhal. Taranov este reprezentantul acelei părți a romilor/țiganilor care a încercat să organizeze viața pe o bază nouă. El este printre romii/țiganii educați care au crezut sincer în ideile „strălucite” a construcției comunismului, militând activ printre conaționali pentru o viață sedentară, pentru susținerea benevolă a constituirii „colhozurilor”.

În toamna anului 1944, Andrei Semenovici Taranov, delegat de ministerul industriei alimentare, a sosit în orașul Rezina pentru a restabili economia republicii. Lucrând mult timp ca director al uzinei de fermentare a tutunului din Șoldănești, el a organizat producția și prelucrarea tutunului în regiunile de nord ale Transnistriei. Înainte de pensionare, devenise șef al biroului regional de asistență socială. În ultimii ani ai vieții sale, A. Taranov, fiind pensionar, a locuit în orașul Rezina unde a decedat în anul 1967.

Biografia lui Andrei Taranov servește ca exemplu viu al implicării romilor în viața unei țări care a cunoscut o schimbare în formațiunile sociale. Și indiferent de timpurile în care a trăit Andrei Taranov, educația, experiența de viață i-au permis să ocupe funcții importante, să-și înscrie biografia în istoria țării în care a trăit.

Biografia lui Andrei Taranov (1896–1967) a fost un exemplu real a unui scenariu de viață ideal și un model de integrare a romilor în societatea sovietică. Născut în șatră, a studiat la școala bisericească, a luptat pentru „albi”, apoi a trecut de partea „roșilor”, a primit o trimitere la una dintre cele mai prestigioase universități închise din țară – Universitatea Comunistă a Oamenilor Muncii din Orient. După aceea, a lucrat în diferite sfere ale economiei naționale. Descrierea biografiei complete a lui A. Taranov depășește scopul acestui studiu. Publicația despre el în vremurile sovietice în presa republicană este rezultatul unei politici coordonate și atent gândite de autoritățile sovietice de sedentarizare a romilor și includerea lor în viața publică a țării.

Un alt exemplu viu și convingător de implicare a romilor în viața socială a republicii este povestea celor trei surori, descrisă de cunoscuta în anii '60–'70 eseistă Tamara Șmundeac în ziarul „Cultura” din 1965. În schiță nu se vorbește direct despre originea romă a celor trei surori și cât de important este că, după ce au terminat studiile, au căpătat profesii prestigioase și nobile pentru acel moment: „Natașa e învățătoare de muzică, Nina e moașă, Ana e farmacistă. Cele trei surori sunt nepoatele bătrânului țigan”. Și doar ultima frază aduce o anumită claritate, zicând clar cititorului că vorbim despre o familie de romi/țigani sau despre o familie cu rădăcini țigănești (Șmundeac 1965).

În concluzie, am dori să menționăm că majoritatea materialelor publicate în presa sovietică din anii '60–'70, legate direct sau indirect de tema romilor, reflectă opinii standard asupra romilor din Moldova, care s-au format sub influența reprezentărilor romantice nu numai ale lui A. Puskin, ci și a lui M. Gorky, care au servit ca bază pentru crearea scenariului filmului lui E. Loteanu „O șatră urcă în cer” (1975). În film au evoluat mulți artiști romi, deveniți astăzi cunoscuți: Alena Buzileva, Lealea Ciornaia, Nicolai Jemciujnii,

Pavel Andreicenko, Nelli Volșaninova și alții. Filmul a devenit o chintesență a ideilor romantice ale popoului sovietic despre țigani, viața și ocupațiile lor.

Ca excepție, în presa republicană din anii '60–'70, ocazional se publicau schițe despre viața de zi cu zi a romilor, care adesea nu își recunoșteau apartenența etnică. Și aceste materiale ar trebui să formeze o imagine realistă a romilor din perioada sovietică, care au constituit, dacă nu chiar baza, atunci o parte semnificativă a conceptului de „om sovietic”. Numai acei romi care au realizat ceva în viață, devenind cunoscuți (actori, dansatori și cântăreți) și agreați de societate, și-au recunoscut identitatea etnică.

Note

¹ Mai multe detalii despre acest subiect vezi: Чижма В. С. Средства массовой информации в самоорганизации социокультурной реальности. Дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.11. Омск, 2012. 168 с. / Chizhma V. S. Sredstva massovoy informatsii v samoorganizatsii sotsiokul'turnoy real'nosti. Diss. ... kand. filos. nauk: 09.00.11. Omsk, 2012. 168 s. În: <http://www.dslib.net/soc-filosofia/sredstva-massovoj-informatsii-v-samoorganizatsii-sociokulturnoj-realnosti.html> (vizitat 14.04.2021).

² Mai multe detalii despre acest subiect vezi: Контент-анализ / Kontent-analiz. În: <https://www.krugosvet.ru/enc/lingvistika/kontent-analiz> (vizitat 14.04.2021).

³ Богораз-Тан В. Г. Воскрешее племя. М.: Художественная литература, 1935. 285 с. / Bogoraz-Tan V. G. Voskressheye plemya. M.: Khudozhestvennaya literatura, 1935. 285 s.

⁴ Această perioadă este caracterizată ca epoca „stagnării” pe timpul lui Brejnev. L. I. Brejnev – om de stat sovietic și lider de partid care a ocupat funcții de conducere în URSS timp de 18 ani: din 1964 până la moartea sa în 1982.

⁵ Această atitudine a fost exprimată pentru prima dată într-un raport dedicat celei de-a 50-a aniversări a Revoluției din octombrie, în care se spunea că unificarea națiunilor URSS va forma un singur popor sovietic, al cărui obiectiv principal era construirea comunismului.

⁶ Mișcările naționale de la acea vreme au devenit un fel de protecție a culturilor naționale de politica de nivelare și unificare urmată de centru. Multe încercări ale intelectualității de a pune cel puțin o problemă a culturii și limbii lor naționale au fost declarate manifestare a naționalismului și au fost considerate ostile.

⁷ Mai multe detalii vezi: <https://www.kino-teatr.ru/teatr/acter/m/sov/242743/bio/> (vizitat 14.04.2021).

⁸ Mai multe detalii vezi: Procop S. Leonid Cerepovschi: „Mă mândresc că sunt țigan”. (Seria Patrimoniul cultural al romilor din Moldova. Cartea I). Chi-

și în: Cardidact, 2019. 364 p. Ediția bilingvă. ISBN 978-9975-3315-8-6.

⁹ Mahala, s. f. Stradă sau cartier mărginaș al unui oraș sau al unui târg. <https://dexonline.ro/definitie/mahala> (vizitat 14.04.2021).

¹⁰ Foto Grigore Savițchii. În: Cultura, 1968, 14 decembrie.

¹¹ Colac T. Privighetoarea plaiului natal. În: Viața satului, 1970, 1 mai; Mironov F. Vatra cântecului meu... În: Femeia Moldovei, 1970, nr. 11; Ciobanu C. Cântecul Mariei Drăgan. În: Viața satului, 1971, 23 octombrie; Mircea S. Dezvăluind sufletul cântecului (Despre M. Dragan, solista ansamblului „Mugurele” din Chișinău). În: Chișinău. Gazetă de seară, 1972, 3 ianuarie; Cuzuioc I. Cântecul Mariei Drăgan. În: Chișinău. Gazetă de seară, 1974, 8 februarie.

Referințe bibliografice

Aculov L. Aniversarea „Prieteniei”/ În fotografie: Dansul țiganilor basarabeni. În: Chișinău. Gazeta de seară, 1971, 3 iulie.

Amatorii din Călăraș. În: Cultura, 1965, 6 noiembrie.

Bazatin I. Lăutaru Fiodor Dimitrov (De la casa de culturii s. Iagona). În: Cultura, 1971, 27 noiembrie, p. 13.

Belicov C. Sacră tendință – tinere trepte (Despre dansatoarea E. Negru din ansamblul „Joc”). În: Cultura, 1972, 8 iulie.

Botezatu G. Cântăreți, lăutari și povestiri populare. În: Nistru, 1965, nr. 2, p. 139-147.

Budeanu G. Lăutarul Toma Acriș. În: Literatura și Arta, 1979, 11 octombrie, p. 7.

Bulat M. Urmașii Zamfirei (Despre ansamblul tineresc al țiganilor din s. Volcineț, r-nul Călărași). În: Tinerimea Moldovei, 1965, 30 iunie.

Ciocoi G. Barbu Lăutaru... (Versuri). În: Nistru, 1965, nr. 9, p. 111-115.

Cosma V. 100 de ani de la moartea marelui artist popular Barbu Lăutarul. În: Viața studențească, 1958, nr. 7-8.

Curbet V. La vatra jocului străbun. Chișinău: Pontos, 2005. 428 p.

Dănilă A. Premiere pe scena chișinăuiană 1956-1990. / Dănilă A. Opera din Chișinău. Privire retrospectivă. Chișinău: Prut Internațional, 2005. 284 p.

Dansul țiganilor, acompaniat de orchestra „Fluierăș”. În: Cultura, 1965, 4 septembrie.

Duminica Ion. Maria Drăgan – cântăreață de muzică populară (1947-1986). Chișinău: CEP USM, 2007. 160 p.

Dumitraș A. Are Larga patru lăutari. În: Viața satului, 1972, 2 mai.

Jeglova Z. Amatorii din Călărași. În: Cultura Moldovei, 1965, 25 decembrie.

”Joc” în Iugoslavia / Negru Eudochia. Cel puțin dansurile. În: Cultura, 1965, 7 august.

Hmelcovskaia E., Ravdin R. Stea asupra șatrei. În: Cultura, 1967, 16 decembrie.

Koroliova E. Suita „Carmen”. În: Nistru, 1971, nr. 5, p. 151-154.

Loteanu E. Povestea lăutarului. În: Moldova, 1970, nr. 1, p. 9-10.

Lupan Ana. Cântă cucoșii. În: Cultura, 1965, 29 mai.

Magula S. Maria Balan (Actor al teatrului țigănesc „Romen” din Moscova). În: Cultura, 1968, 7 septembrie, p. 13.

Matcovschi D. Bătrânul lăutar. În: Cultura, 1969, 12 aprilie.

Mircea N. Măiestrie și voință (Actorul poporului din RSSM P. Andreicenco). În: Chișinău. Gazeta de seară, 1969, 29 mai.

Mircea N. Pavel Andreicenco (Artist al poporului din RSSM). În: Tinerimea Moldovei, 1971, 5 februarie.

Procop S. Piesa lui M. Staritsky „Țiganca Aza” pe scenă teatrală din Chișinău (din materialele presei republicane). În: Patrimoniul Cultural: Cercetare, Valorificare, Promovare. Vol. I. Materialele conferinței științifice internaționale. Ediția a XII-a. Chișinău, 28-29 mai 2020. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2020, p. 228-236.

Răutu Gh. O carte. În: Cultura, 1964, 5 martie. (Despre: Рисунок. Илья Трофимович Богдеско. Chișinău: Cartea moldovenească, 1964).

Samoilov A. Barbu Lăutaru (o sută de ani de la data morții). În: Moldova Socialistă, 1958, 19 august.

Șmundeac Tamara. Trei surori. În: Cultura, 1965, 25 septembrie.

Un dans țigănesc în interpretarea artiștilor ansamblului emerit „Joc”. Fotografie: M. Șargu. În: Cultura, 1968, 7 septembrie, p. 1.

Vrabie Gh. Pictorul și grafica de carte (Despre Bogdesco). În: Cultura, 1974, 23 noiembrie.

Zbârciog V. O colecție interesantă (Despre grafica lui Bogdesco „Țiganii”). În: Cultura, 1974, 19 ianuarie.

Бессонов Н. В. Биографии воевавших цыган. Цыганская трагедия 1941-1945: Факты, документы, воспоминания. Т. 2. Вооруженный отпор. Под ред. Л. Н. Черенкова; Российский научно-исследовательский институт культурного и природного наследия им. Д. С. Лихачёва. Научное издание. СПб.: Издательский дом «Шатра», 2010. 375 с. / Bessonov N. V. Biografii voyevavshikh tsygan. Tsyganskaya tragediya 1941-1945: Fakty, dokumenty, vospominaniya; T. 2. Vooruzhonnyu otpor. Pod red. L. N. Cherenkova; Rossiyskiy nauchno-issledovatel'skiy institut kul'turnogo i prirodnogo

naslediya im. D. S. Likhachova. Nauchnoye izdaniye. SPb.: Izdatel'skiy dom «Shatra», 2010. 375 s.

Двойченко-Маркова Е. М. Пушкин в Молдавии и Валахии. М.: Наука, 1979. 200 с. / Dvoychenko-Markova Ye. M. Pushkin v Moldavii i Valakhii. M.: Nauka, 1979. 200 s.

Королёва Э. А. Твои танцы, Молдова. Кишинев: Тимпул, 1989. 160 с. / Koroljova E. A. Tvoi tantsy, Moldova. Kishinev: Timpul, 1989. 160 s.

Куруч Л. И. Статьи о Пушкине. Кишинев: Парагон, 2013. 64 с. / Kuruch L. I. Stat'i o Pushkine. Kishinev: Paragon, 2013. 64 s.

Лотяну Э. Лаутары (Сценарий художественного фильма). Кишинев, 1971. 143 с. / Lotyanu E. Lautary (Stsenariy khudozhestvennogo fil'ma). Kishinev, 1971. 143 s.

Марфин В. Приобщение к искусству. În: Молодежь Молдавии, 1972, 28 марта. / Marfin V. Priobshcheniye k iskusstvu. In: Molodezh' Moldavii, 1972, 28 marta.

Михалева В. Одухотворенность таланта (Об артисте ансамбля «Флуераш» П. Андрейченко). În: Советская Молдавия, 1966, 24 февраля. / Mikhaleva V. Odukhotvorennost' talanta (Ob artiste ansamblya «Fluyerash» P. Andreychenko). In: Sovetskaya Moldaviya, 1966, 24 fevralya.

Образцы фольклора цыган-кэлдэрарей. Изд. подг. Р. С. Деметер и П. С. Деметер. М.: Главная редакция восточной литературы, 1981. 264 с. / Obraztsy fol'klora tsygan-kelderarey. Izd. podg. R. S. Demeter i P. S. Demeter. M.: Glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury, 1981. 264 s.

Столяр З. Потомок лэутаров (О композиторе Г. Няга). În: Кодры, 1972, № 3, с. 150-152. / Stolyar Z. Potomok leutarov (O kompozitore G. Nyaga). In: Kodry, 1972, № 3, s. 150-152.

Стрымбану А. Путь к сердцу народа (О солисте ансамбля «Жок» П. Андрейченко). În: Советская Молдавия, 1965, 1 мая. / Strymbanu A. Put' k serdtsu naroda (O soliste ansamblya «Zhok» P. Andreychenko). In: Sovetskaya Moldaviya, 1965, 1 maya.

Трубецкой Б. А. Пушкин в Молдавии. Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1976. 348 с. / Trubetskoy B. A. Pushkin v Moldavii. Kishinev: Kartya Moldovenyaske, 1976. 348 s.

Хейстер В. Судьба цыгана Будулая (Драма Н. Провоторова «Цыган» в постановке Луганского областного драматического театра в Кишиневе). În: Молодежь Молдавии, 1966, 26 августа. / Kheyster V. Sud'ba tsygana Budulaya (Drama N. Provotorova «Tsygan» v postanovke Luganskogo oblastnogo dramaticheskogo teatra v Kishineve). In: Molodezh' Moldavii, 1966, 26 avgusta.

Чельшев Б. Фотография и поединок (О Ф. Ли-

сте и Б. Лаутару). În: Советская Молдавия, 1977, 31 июля. / Chelyshev B. Fotografiya i poyedinok (O F. Liste i B. Lautaru). In: Sovetskaya Moldaviya, 1977, 31 iyulya.

Svetlana Procop (Chişinău, Republica Moldova). Doctor în filologie, conferențiar, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Светлана Прокоп (Кишинев, Республика Молдова). Доктор филологии, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Svetlana Procop (Chisinau, Republica Moldova). PhD in Philology, Research Associate Professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heratage.

E-mail: svetlanaprocop@ich.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6928-4828>